

svojih, te postavio plemenitija pravila djelovanju svome. Ali ako poviest i etika ne počeše zajedno — one će u isto doba svršiti. A kada li? Kad svi ljudi budu dosljedno radili u smjeru svih ideja etičnih.

Volja je dakle ona točka, gdje se diraju poviest i etika. Razlika postoji ipak u tom: što poviest tek bilježi voljne čine, dočim ih etika presudjuje. Etika je kritika volje u obće — pa zato i kritika poviesti.

Ako je volja sve, što u ljudstvu djeluje, što li je onda znanje? Znanje tekark preko volje dobiva vriednost; ili drugačije: znanje tekark obraćeno u volju, dakle realizovano, od vriednosti je; znanje pako samo za se jest kao zlato negdje u dubinah zemlje.

Ima dosta ljudi od silna znanja; ali veoma slabe ili nikakove volje, dotično rada. Takvi učenjaci su osamljeni atomi u društvu čovječjem; oni su učeni eremiti. Po tom što tko radi, a ne po tom, što tko znade, ima se on ocieniti. Naši „Iliri“ imali su možda manje znanja, nego li mi danas; nu nisu li imali više volje? Svatko radi samo toliko, koliko ima volje; zato i čovječanstvo nije do danas ništa više urađilo — nego li je ono htjelo. Prema tomu valja ocieniti svaki viek i svaki narod.

Sada se vidi, koli je važan faktor volja. Ona stvara novi sviet u svietu realnom: naime sviet dogodjajâ, kojega nebi bilo, da nema ljudi. Zato na voljnih odnošajih počiva u istinu veličajna zgrada — zgrada cielog poslovanja ljudskog. Nu što vriedi ota zgrada, kad ju do tri rieči jednim mahom mogu svaliti u prah? Te nam rieči dovikuje mekanična filozofija ili popularno materijalizam: „Nema slobodne volje!“
